

ВПЛИВ США НА РОЗВИТОК ІРАНСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ

Факт отримання Іраном збагаченого урану, його відмова припинити ядерні дослідження і жорсткі заяви США щодо Ірану є проблемою міжнародного характеру. Якщо Іран володітиме ядерною зброєю, це позначиться на режимі нерозповсюдження ядерної зброї, може спричинити військову напруженість у регіоні та призвести до розморожування ядерних програм інших держав.

Підкреслимо, що вітчизняні дослідники практично не вивчали іранське питання у політиці США. Російські автори у своїх роботах приділяють значну увагу інтересам Росії у регіоні та аналізують її відносини з Іраном [13, 14, 21]. Більшість російських дослідників дотримуються тієї думки, що США необхідно вирішувати ядерну проблему за допомогою переговорів, міжнародного співробітництва, а не використання методи стримування. Значна частина досліджень, проведених американськими науковцями, містять фактичний матеріал, але частково відображають властиві західній політичній науці аналіз ситуації і вирішення проблем міжнародної безпеки. Більшість із них розглядають іранську ядерну програму як загрозу національним інтересам США [3, 8-9, 18].

Ядерна програма Ірану є однією із зовнішньополітичних проблем США, які переконані у тому, що Тегеран значно просунувся у справі її розробки. Так, колишній міністр оборони США У. Перрі вказує: “Іранська ядерна програма може виявитися ще небезпечнішою, ніж північнокорейська. Іранський уряд пов’язаний із терористичними угрупованнями, у нього є ідеологічні причини для використання ядерної зброї. Це питання престижу і сприймається Іраном, як гарантія безпеки...” [18].

Наголосимо, що Перська затока – важливий стратегічний район світу, Ісламська Республіка Іран (ІРІ) – одна з найбільших держав Середньої Азії і Близького Сходу, що володіє істотними запасами енергоресурсів, військовим потенціалом, знаходиться на світових торгових нафтових шляхах. Держава, яка є одним з центральних гравців на близькосхідній арені. У регіоні є бази міжнародного тероризму, періодично загострюється арабо-ізраїльський конфлікт; деякі держави мають хімічну і бактеріологічну зброю, Ізраїль є неофіційним членом ядерного клубу. У зв’язку з такою ситуацією, природно підозрювати керівництво ІРІ у бажанні створити певний паритет сили.

У регіоні є ресурси, без використання яких існування економіки США і Європи стає неможливим. Так, американський дослідник Ч. Хейгел вказує, що США імпортують 20 % нафти з регіону Перської затоки; але навіть якщо їх залежність від нафти скоротиться, нестабільність у даній зоні торкнеться США. Отже, національна безпека США залежить від стабільності на Близькому Сході...” [4, р. 65].

Іранська ядерна програма відходить своїм корінням в епоху холодної війни, коли США поставляли ядерні технології своїм союзникам, зокрема, й Ірану. У 60-х рр. XX ст. США надали Ірану перший ядерний реактор. Тоді США не виявляли занепокоєності з приводу можливого військового використання атомної енергії. Ісламська революція 1979 р. перетворила держави на ворогів, у 1980 р. США розірвали дипломатичні відносини з Іраном та включили його у список держав-спонсорів тероризму.

На початку 1990-х Іран відновлює роботу над ядерною програмою. Так, у документах США повідомлялося, що уряд Ірану отримав усі або майже всі компоненти, необхідні для створення ядерних зарядів [15].

Існує ряд версій стосовно того, чому Іран повернувся до ядерної програми. Зокрема, цьому могла сприяти загроза з боку держав регіону. Так, під час ірано-іракської війни (1980-1988 рр.) іракська армія використовувала хімічну і ракетну зброю. До того ж, сусідні держави Пакистан та Індія розробляли атомну зброю, Ізраїль володів ядерною зброєю. Військова операція “Буря у пустелі”, ймовірно, формувала думку, що ядерна зброя здатна уберегти Іран від американської політики глобального експансіонізму. Заяви США про намір створити нову систему безпеки у Перській затоці викликало незадоволеність у Ірані, який не міг позитивно ставитися до всебічного проникнення Штатів у регіон. Американська політика “подвійного стримування” фактично ставила на меті ліквідацію режимів у Ірані і Іраку. В рамках доктрини Президента США Б. Клінтона пропонувалося використовувати механізм санкцій, із метою усунення існуючих режимів і демократизації вказаних держав, навіть за допомогою військових методів. США закликали і європейських союзників розірвати зв’язки з Іраном, запропонували політику стримування, прагнучи зробити санкції міжнародними.

У 1994 р. помічник президента США з національної безпеки Е. Лейк вказував, що Куба, Північна Корея, Іран, Ірак здійснюють розробки зброї масового ураження (ЗМУ), щоб захистити свої режими або досягти своїх цілей за кордоном. Е. Лейк наголошував, що США несуть відповідальність за розвиток стратегії з нейтралізації, стримува-

ння за допомогою тиску, навіть трансформації цих держав у конструктивних членів міжнародного співтовариства [6, р. 45].

Така політика США і ситуація у регіоні, можливо, й підштовхували ІРІ до розробки стратегічних озброєнь як чинника стримування і зміцнення власного авторитету в регіоні. Вже у 1995 р. У. Перрі заявив, що Ірану необхідно менше п'яти років для створення атомної бомби [15]. Під тиском Конгресу США були введені економічні санкції проти Ірану (республіканці під впливом єврейського лобі вимагали рішучих дій від адміністрації щодо ІРІ). Зазначимо, що європейські країни закликали США до діалогу з Іраном.

США запропонували умови, за яких буде можливо вести переговори з Тегераном: ІРІ мала покінчити з міжнародним тероризмом і засудити його, не заважати мирному процесу рішення близькосхідного конфлікту та припинити розробку ЗМУ.

У серпні 1997 р. до влади в ІРІ прийшов новий уряд на чолі з поміркованим президентом М. Хатамі, який намагався налагодити діалог з адміністрацією Б. Клінтона, пізніше – Дж. Бушем. Іран відхилив звинувачення у спробах розробки ЗМУ, але США продовжували політику стримування. Виключно важливими інтересами адміністрація Дж. Буша називає не розповсюдження ЗМУ та не допущення встановлення регіональної гегемонії, перш за все у районі Перської затоки [1, р. 6]. Вже у 2000 р. США вказують про можливість наявності в Ірану ядерної зброї, а після подій 11 вересня 2001 р. заявляють про неефективність стратегії стримування.

Розпочата США антитерористична кампанія та зарахування Дж. Бушем Ірану до “вісі зла” у 2002 р. призвело до погіршення ситуації. Вже у Стратегії національної безпеки США (2002 р.) підкреслювалося про необхідність упереджаючих воєнних дій проти ворожих держав і терористичних груп, що розробляють ЗМУ [10]. Отже, Іран у разі розвитку ядерної програми, ставав об'єктом для упереджуючих дій США. Американський науковець Дж. Перкович указував, що президент справедливо дорікнув колишнім адміністраціям у м'якому відношенні до авторитарних режимів, і Америка бере на себе життєво важливе завдання – сприяти формуванню демократичного суспільства у країнах Близького Сходу [8, р. 4].

Отримана американськими розвідувальними службами у середині 2002 р. інформація про існування в Ірані двох секретних ядерних об'єктів посилила підозри США щодо ядерної програми Ірану. Дійсно, у 2002 р. було виявлено два об'єкти, про які МАГАТЕ не знало. Окрім цього, під час інспекцій МАГАТЕ було викрито, що в Ірані проводяться роботи щодо збагачення урану, які не заявлені в агентстві.

Зазначимо, що у регіоні утворилася складна ситуація у сфері безпеки для ІРІ: після війни в Іраку Іран практично оточений державами, де домінує вплив США, або є його військова присутність. Російський дослідник В. Сажин, аналізуючи вплив цієї війни на розповсюдження ядерної зброї, схиляється до думки, що “порогові країни” приходять до висновку, що їм допоможе тільки доктрина ядерного стримування [21, с. 149]. США виправдали своє вторгнення до Іраку тим, що країна розробляє хімічну зброю. Пізніше вони визнали, що в Іраку її не було. Почали б США війну, якби режим С. Хусейна мав ядерну зброю? У Тегерані не можуть не враховувати, що північнокорейський режим, який заявляє про те, що він володіє ядерною зброєю, не став об'єктом військових дій із боку США. Навпаки йому вдалося отримати економічні і політичні вигоди. Іран, можливо, зможе використовувати “ядерний козир”, щоб здобути раціональніші відносини зі США.

Під час перевірок у 2003 р. з'ясувалося, що Іран почав процес створення інфраструктури повного ядерного циклу. МАГАТЕ зробило висновок, що впродовж 18 років Тегеран приховував деякі види ядерної діяльності. Проте безпосередніх доказів, що він веде роботи зі створення ядерної зброї, знайдено не було.

Академічні й політичні кола США розглядали два підходи щодо вирішення ядерного питання: жорсткий (введення санкцій або нанесення ударів по ядерних об'єктах Ірану) або м'який – за допомогою переговорів. Прихильники жорсткої лінії у США (яструби-консерватори, єврейські лобістські організації) підтримували ідею винесення питання про ядерну програму Ірану на розгляд у Раді Безпеки (РБ) ООН, помірні політики виступали за проведення переговорів.

Іран відкинув усі звинувачення і погодився працювати з європейською трійкою (Франція, Великобританія, Німеччина). Пізніше Іран підписав додатковий протокол про інспекції, водночас не хотів повністю відмовлятися від робіт зі збагачення урану, хоч і погодився на мораторій. Поведінка Ірану була приводом для його критики, зокрема, Конгрес США 22 травня 2004 р. прийняв резолюцію, що закликала уряд США використовувати всі засоби для стримування Ірану від отримання ядерної зброї [2]. Резолюція пропонувала заборонити експорт нафтопродуктів до Ірану; застосувати санкції та ввести заборону на міжнародні поїздки іранським офіційним особам. Одночасно в адміністрації США говорять про можливість превентивних ударів по іранській території. Зазначимо, що новим явищем у плануванні США стало положення, відповідно до якого США мають бути готовими водночас до завдання ударів по об'єктах ядерної інфраструктури Північної Кореї і Ірану [5, р. 13].

США з 90-х рр. XX ст. добивалися міжнародної ізоляції Ірану, проте європейська трійка відмовлялася від передачі іранської справи у РБ ООН. 14 листопада 2004 р. між ІРІ та європейською трійкою була підписана Паризька угода, згідно з якою ЄС давав зобов'язувався надати ІРІ ряд економічних компетенцій в обмін на припинення збагачення урану. При цьому Іран залишав за собою право на дослідницьку діяльність у рамках ядерної програми.

15 листопада Іран погоджується припинити роботи щодо збагачення урану, наголошуючи на формулювання про тимчасовий характер мораторію. Але ЄС заявляє, що це тільки крок до повної відмови від збагачення урану. Світова спільнота проти того, щоб Іран збагачував уран, побоюючись, що Тегеран почне розробку ядерної зброї. На початку 2005 р. 50 конгресменів США закликали Дж. Буша підтримати продемократичні сили в Ірані і розширити санкції проти зарубіжних компаній, що співпрацюють з Іраном [14]. Вже 24 січня 2005 р. Дж. Буш у інаугураційній промові сказав, що не виключає можливості застосування сили проти ІРІ, якщо та не припинить розвиток ядерної програми [14]. Ця заява викликала міжнародний резонанс, що примусило США пом'якшити свою позицію. Так, держсекретар К. Райс назвала військовий варіант надзвичайною мірою.

Після того, як директор МАГАТЕ М. Ель-Барадеї заявив про прогрес у процесі досягнення компромісу з Іраном, адміністрація Дж. Буша запропонувала в обмін на згортання ядерної програми дозволити Ірану закупівлю американського авіаційного обладнання і підтримати вступ ІРІ у Світову організацію торгівлі. Це могло підштовхнути Тегеран до поступок, проте у червні 2005 р. президентом країни був обраний радикальний політик М. Ахмадінежад; незабаром Тегеран заявив, що розглядає переговори з "євротрійкою" як безперспективні і відновлює роботи зі збагачення урану.

Виникла небезпечна ситуація, що породила нову хвилю бесід про введення санкцій і можливість військової операції США проти Ірану. Водночас США були згодні на дипломатичний шлях виходу з кризи, але наполягали на попередньому мораторії з боку ІРІ щодо збагачення урану перед початком переговорів. Тегеран заявляв, що готовий до діалогу, але дослідження в ядерній сфері не припинить, підкреслюючи, що має право на використання ядерних технологій у мирних цілях.

Ситуація загострювалася, і 10 січня 2006 р. Іран заявив про відновлення досліджень у області виробництва ядерного палива. Факт продовження Іраном розробки ядерної програми не був несподіваним, оскільки для Ірану це засіб, що може гарантувати країні безпеку від зовнішнього вторгнення. Особливо враховуючи, що 6 лютого 2006 р.

голова республіканської більшості у Сенаті США Б. Фрест заявив, що у разі потреби Конгрес підтримає застосування сили проти Ірану, сенатор Дж. Маккейн наголосив, що війна з Іраном краща, ніж Іран, що володіє ядерною зброєю.

Адміністрація США послідовно добивалася радикальнішої політики світової спільноти щодо Ірану, до кінця січня 2006 р. їм вдається передати іранське питання у РБ ООН.

Уже в “Стратегії національної безпеки США” 2006 р. головною загрозою для США названо Іран, який, крім прагнення до володіння ядерною зброєю, фінансує тероризм, загрожує Ізраїлю, намагається підірвати мир на Близькому Сході і демократію в Іраку [11]. Виходячи з положень документа, можливо, іранський атом для США – не найголовніша проблема в їх відносинах. Вашингтон дав зрозуміти Тегерану, що останній не домінуватиме на Близькому Сході і США захистять свої інтереси в регіоні. Відзначимо, що адміністрація Дж. Буша неодноразово підкреслювала важливість регіону для американських інтересів. Отже, можливо, зарахування Ірану до переліку країн “вісі зла” стало для США приводом для посилення їх впливу в регіоні. А звинувачення Тегерана у створенні ядерної зброї і тиск на ІРІ необхідні, щоб не допустити втручання Ірану в процес перевлаштування Близького Сходу, і США розглядають Іран як загрозу Ізраїлю і проамериканським режимам держав Перської затоки. Так, російський дослідник Д. Володін вказує, що, отримавши контроль над Іраном, США змогли б установити панування над регіоном, була б ліквідована загроза 5-го флоту США, використано Іран як плацдарм для проектування свого впливу на інші регіони. Лояльний Вашингтону Іран змінює розстановку сил у рішенні палестинської проблеми [13, с. 55]

Ряд інших експертів вважали, що для США пріоритетним завданням було, насамперед, не допустити поширення ядерної зброї. Приклад Ірану здатний стимулювати “порогові” держави до розвитку власних ядерних програм.

28 квітня 2006 р. МАГАТЕ направило Раді Безпеки доповідь про ядерну діяльність Ірану. Проте Іран проігнорував установлений РБ термін до 31 серпня для припинення збагачення урану. США наголошували, що іранці зайняті розробкою ядерної зброї, що підтверджує і небажання Тегерана повною мірою співпрацювати з МАГАТЕ, і провал переговорів між Іраном і “євротрійкою”. Так, пояснюючи політику США, К. Райс повідомила, що переговори від імені ЄС є безуспішними, що привело до необхідності нових переговорів про санкції [20].

23 грудня 2006 р. РБ ООН схвалила резолюцію, що передбачала введення санкцій проти Ірану, який відхилив цю резолюцію і наголо-

сив, що розроблятиме ядерну програму. США продовжили жорстку риторику. Так, у зверненні Дж. Буша “Про положення країни” (2007 р.) вказано, що іранський режим фінансує і озброює терористів, але світ не дозволить Тегерану оволодіти ядерною зброєю [16].

Разом із тим, через деякий час Національна рада за результатами розвідки США опублікувала доповідь, у якій відмічено, що в Ірану була програма щодо створення ядерної зброї, але робота над нею, ймовірно, припинилася ще восени 2003 р. [7]. Експерти, які склали доповідь, вважали, що адміністрація Дж. Буша обрала правильну тактику щодо Ірану: тиск укупі з бажанням розробити компромісне рішення. У документі вказано, що Іран залишається серйозною проблемою і може здобути ядерні арсенали.

Ця доповідь поставила під сумнів правильність політики Дж. Буша стосовно Ірану і підтвердила, що в міжнародного співтовариства є час для того, щоб знайти спосіб врегулювання проблеми шляхом переговорів. Не дивлячись на нові дані, США не збиралися відмовлятися від проєкту резолюції про санкції щодо Ірану. Так, К. Райс, аналізуючи оцінки розвідки, відзначила, що це не означає, що Іран більше не представляє загрози, і наполягала на продовженні міжнародного тиску [19].

Отже, США, не дивлячись на позитивну оцінку питання про ядерну програму ІРІ, продовжували свою лінію поведінки, адже Іран не узяв на себе зобов'язання щодо припинення збагачення урану. Так, 14 лютого 2008 р. кандидат на посаду президента США Д. Маккейн наголошував, що ядерна програма Ірану загрожує регіональній і глобальній стабільності. Напевне, для адміністрації Буша було вигідно посилити антиіранські санкції, демонструючи виборцям свою силу і вплив Америки у світі. Інший кандидат на посаду президента США Б. Обама закликав до діалогу з Іраном [17].

Можна припустити, що у США не сформувалася остаточна позиція у питаннях вибору шляхів і засобів вирішення іранської проблеми. Так, З. Бжезінський, Г. Кіссінджер вказували, що необхідним є повернення Ірану у світову спільноту і відновлення з ним нормальних відносин, оскільки політика США, котра прагне нав'язати Ірану свою волю, приведе до того, що тегеранський режим здобуде ядерну зброю. Деякі політики США наполягали на тому, щоб адміністрація пішла на прямий контакт із Іраном [12].

3 березня 2008 р. була прийнята нова резолюція Ради Безпеки, в якій вказано про необхідність Ірану співробітничати з міжнародним співтовариством і виконувати вимоги РБ. Тегерану давалося 90 днів, щоб припинити збагачення урану. Проте агентство не досягло прогресу у проведенні перевірок, і ключові питання не були зняті. 27 вересня

РБ ООН прийняла резолюцію, що посилила санкції проти Ірану за його відмову припинити ядерну програму.

Тегеран же всі вимоги ігнорував завдяки, у першу чергу, відсутності жорстких аргументів з боку МАГАТЕ. Європейські країни продовжують пропонувати Ірану припинити роботи зі збагачення урану в обмін на мирні ядерні технології і розширення економічних відносин з ЄС. Вирішення питання силовим шляхом приведе до негативних наслідків. Так, Р. Хаас указував, що у країні розміром майже з Аляску проживає 70 млн чол., і цього достатньо, щоб перетворити окупацію на дорогу, болісну і безрезультатну справу для США. Особливо враховуючи неповноту інформації щодо озброєння Ірану. Більш того, Тегеран може розв'язати терор проти Ізраїлю і США, посилити нестабільність в регіоні. Удар по Ірану викличе гнів у арабському і мусульманському світі, де багато хто обурений подвійними стандартами і визнанням ядерних програм Ізраїлю та Індії; спричинить підвищення цін на нафту, що призведе до економічної кризи [3, р. 70].

Оцінюючи іранське питання, Дж. Перкович указував, що Ірану і США слід піти назустріч один одному для встановлення нормальних відносин [9]. Звісно, будь-яка угода, підписана з Іраном, повинна ускладнити ІРІ використання мирної атомної програми для розвитку її військової складової, як це зробила, наприклад, Північна Корея.

На сьогодні головне завдання США – не допустити створення Іраном ядерної зброї, але довгостроковою метою Вашингтона є трансформація режиму у Тегерані. США чинять тиск, але навряд чи використають силу, особливо враховуючи ті труднощі, які вони мають у Афганістані і Іраку.

До покращення ситуації на Близькому Сході можуть привести пропозиції щодо припинення збагачення урану в обмін на мирні ядерні технології і розширення економічних відносин з європейськими країнами; ратифікація Іраном додаткового протоколу та припинення підтримки терористичних організацій; врегулювання американо-іранських відносин і надання США гарантій ненападу на Іран. Проте такі пропозиції Іран отримувал не одноразово.

Отже, іранська ядерна програма є однією з важливих зовнішньополітичних проблем для Вашингтона. Відносини між США і Іраном є складними, Вашингтон включив Іран до списку країн, які підтримують тероризм, здійснюють економічний, політичний тиск на державу. Під тиском США РБ ООН прийняла декілька резолюцій щодо Ірану. Стратегія США щодо Ірану проходить декілька етапів: від подвійного стримування за допомогою санкцій до обґрунтування можливого попереджувального удару. США відіграють значну роль у вирішенні

ні іранської ядерної проблеми, і без врегулювання американо-іранських відносин прогрес у цьому питанні навряд чи можливий. Водночас мирне рішення іранської ядерної проблеми можливе і необхідне, але вимагає спільних зусиль Ірану, США, Росії, країн ЄС.

Література

1. America's National Interests. The Commission on America's National Interests. – July 2000.
2. **H. CON. RES. 362** // http://thomas.loc.gov/home/gpoxmlc110/hc362_ih.xml.
3. **Haass R. Regime Change and Its Limits** // **Foreign Affairs**. – 2005. – Vol. 84, № 4. – P. 66-78.
4. **Hagel C. A Republican Foreign Policy** // **Foreign Affairs**. – 2004. – Vol. 83, № 4. – P. 64-76.
5. Kristensen H. The Role of U.S. Nuclear Weapons. // *Arms Control Today*. – September. – 2005. – P. 13-19.
6. Lake A. Confronting Backlash States // *Foreign Affairs*. – 1994. – № 2. – P. 45-56.
7. **Nuclear Iran, Reloaded: NIC report** // nucleariran.blogspot.com/2007/12/nic-report.html.
8. Perkovich G. Bush's Nuclear Revolution // **Foreign Affairs**. – 2003. – Vol. 82, № 2. – P. 2-8.
9. Perkovich G. Iran Is Not an Island: A Strategy to Mobilize the Neighbors // http://www.carnegieendowment.org/files/PB34.perkovich_final.web1.pdf.
10. The National Security Strategy of the USA. 2002 // <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>.
11. The National Security Strategy of the USA. 2006 // www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf.
12. Бжезинский З.: США не смогут навязать Ближнему Востоку никакого решения // <http://www.rosbalt.ru>.
13. Володин Д. Перестройка американского военного присутствия // США. Канада: Экономика, политика, культура. – 2004. – № 10 – С. 53-61.
14. Евсеев В. **Иранская ядерная проблема**. // *Обозреватель* – 2005 – № 4 (183).
15. Иранская атомная бомба // www.washprofile.org.
16. Обращение Дж. Буша “О положении страны” 23.01.2007 <http://russian.moscow.usembassy.gov/transcripts018.html>.
17. Основные взгляды кандидатов в президенты США // www.washprofile.org.
18. Перри У. Гарантии в обмен на бомбу // *Российская газета* – № 4380 – 4 июня 2007 г.
19. Райс К. Иран – единственная угроза для Ближнего Востока // www.regnum.ru/news/933969.html.
20. Райс К. Иран должен дважды подумать // <http://usinfo.state.gov/russian/Archive/2006/Oct/16-107798.html>.
21. Сажин В. Война против Ирака и проблема нераспространения ядерного оружия. – М.: ИИИБВ, 2004. – 230 с.